

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА РЕГІОНУ

Дяченко Б.І.,

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ,

Палінчак М.М.,

к.і.н., доцент, декан факультету міжнародних відносин УжНУ,

Газуда М.В.,

к.е.н., доцент кафедри економіки, менеджменту і маркетингу УжНУ,

Газуда Л.М.,

к.е.н., доцент, кафедри економіки, менеджменту і маркетингу УжНУ

У пропонованій науковій статті розглядаються актуальні питання транскордонного співробітництва на рівні прикордонних регіонів асоціації Карпатського євро регіону з таких проблем: співпраця між національними меншинами, класифікація рівнів регіонів в умовах транскордонного співробітництва та порівняльний аналіз соціально-економічного розвитку прикордонних територіально-адміністративних одиниць суміжних держав.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, прикордонні регіони, Карпатський євро-регіон, національні меншини, соціально-економічний розвиток, суміжні держави.

1. Етнічна близькість населення – важливий соціальний фактор транскордонного співробітництва

Передумовами до співпраці соціального плану є етнічна близькість населення, що проживає на прикордонних територіях, значна частина якого володіє мовою, або мовами населення країн-сусідів, досить високий рівень міжособових контактів, близькість елементів соціальної психології, культури. Вказані фактори є визначальними в процесі транскордонного співробітництва. Особливе місце в розвитку прикордонного співробітництва України посідають західні області. Це обумовлюється тим, що порівняно з іншими вони займають особливе місце з точки зору розвитку транскордонного співробітництва. Специфічне місце в Українських Карпатах займає Закарпатська область, яка перебуває під значно більшим впливом факторів до транскордонної співпраці порівняно з іншими областями. В основі розвитку даного процесу – наявність об'єктивних умов як прикордонного, так і транскордонного співробітництва. Зокрема, ідеальне гео економічне розташування Закарпатської області, яка має на Заході кордони з Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею, набутий досвід у прикордонних зв'язках, а також, порівняно з іншими областями України питома вага інтеграційної інфраструктури, відносно високий рівень ринкової культури жителів регіону, які обумовлюються значною мірою факторами поведін-

кового стереотипу, економічної інформації та набутих економічних знань етнічних груп населення.

Відмітимо, що в Україні нараховується тільки шість регіонів, де переважає сільське населення, з яких три в Українських Карпатах.

Етнічний склад населення регіонів Українських Карпат характеризується тим, що головним етносом є українці – корінна, титульна нація держави. Для етнічного складу характерні такі особливості: в усі часи значно переважала частка українців; регіони представлені значною часткою представників народів-сусідів; постійно залишається незначна частка представників просторово віддалених націй. Склад населення регіонів Українських Карпат за провідною етнічною ознакою характеризує табл. 1.1.

Проведені дослідження (табл.1.1), свідчать про особливості розподілу населення за найбільш численними національностями в регіонах Українських Карпат, а саме:

- на українців – корінне населення в цілому припадає 89,6%, водночас як по Україні тільки 77,8%, в тому числі в Закарпатській області – 80,5%, Івано-Франківській – 97,5%, Львівській – 94,8% і в Чернівецькій – 75,0%;
- другу позицію за чисельністю населення займають росіяни, на яких припадає 3,0%, а в Україні – 17,3%;
- найбільша частка населення припадає на угорців та румунів за рахунок Закарпатської

та Чернівецької областей. В цілому, на території Українських Карпат проживає 2,4% – угорців та 2,4% – румун. Угорці в основному розселені на території Закарпатської області, їх частка становить 12,1%, а руму-

нів – 2,6% до загальної чисельності населення регіону. На території Чернівецької області частка населення румунської етнічної групи становить 12,5%, а молдовської – 7,3% до всього населення регіону;

Таблиця 1.1

Розподіл постійного населення за найбільш численними національностями в регіонах Українських Карпат*

Національності	Всього, тис.	До загальної кількості населення, %	Регіони (області), тис. осіб				Довідково: Україна
			Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Все населення	6185,7	100,0	1254,6	1406,1	2606,0	919,0	48240,9
у тому числі, українці	5541,4	89,6	1010,1	1371,2	2471,0	689,1	37541,7
угорці	151,5	2,4	151,5	-	-	-	156,6
румун	146,8	2,4	32,2	-	-	114,6	151,0
молдавани	67,2	1,1	-	-	-	67,2	258,6
росіяни	186,4	3,0	31,0	24,9	92,6	37,9	8334,1
поляки	22,3	0,4	-	-	18,9	3,4	144,1
білоруси	6,9	0,1	-	-	5,4	1,5	275,7
євреї	1,4	-	-	-	-	1,4	103,6
цигани	14,0	0,2	14,0	-	-	-	47,9
словаки	5,7	0,1	5,7	-	-	-	6,4
німці	3,6	0,1	3,6	-	-	-	33,3
інші	38,5	0,6	6,5	10,0	18,1	3,9	1187,9

*Розраховано за джерелом: [6, с. 380-384].

- наступну позицію щодо чисельності населення займають поляки. Їх частка становить 0,4%, і вони в основному зосереджені на території Львівської і Чернівецької областей;
- циганське населення, яке складає 0,2% до всього населення території Українських Карпат проживає в основному, в Закарпатській області. Це стосується і словацької та німецької етнічних груп. На інші національності припадає 0,6% населення території Українських Карпат, водночас як в Україні – 2,5%.

Моніторинг даної проблеми засвідчує, що на Закарпатті корінне населення – українці, а етнічні меншини угорців, румунів, словаків та німців в основному, проживають в сільській місцевості. Аналогічна ситуація щодо етнічних меншин і в Чернівецькій області.

Важливість сучасного розвитку трансграничного співробітництва України згідно з європейськими критеріями обумовлена низкою об'єктивних чинників, які впливають на розвиток прикордонних регіонів країни, чи визначатимуть його майбутнє у коротко- та середньостроковій перспективі в умо-

вах розширення ЄС до кордонів з Україною, наперед [8, с. 3]:

1. Зовнішньополітичною стратегією зближення України з Європейським Союзом, яка розглядає трансграничне співробітництво як один із інструментів європейської інтеграції країни. Про це свідчить зміст Стратегії та Національної Програми інтеграції України до Європейського Союзу, які визначають співробітництво органів влади місцевого та регіонального рівнів одним із шляхів європейської інтеграції держави.

2. Включення трансграничного співробітництва у перелік пріоритетів Концепції державної регіональної політики, схваленої у травні 2001 р. Цей документ визначає, що одним з принципів регіональної політики є „налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики, наближення національного законодавства з цього питання до норм і стандартів Європейського Союзу, а також розвиток трансграничного співробітництва як дієвого засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем”. До засобів реа-

лізації інтересів держави у сфері регіональної політики відноситься „стимулювання розвитку транскордонних та міжрегіональних економічних зв'язків та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання”.

3. Увагою уряду України до питання активізації участі регіонів та громад України у транскордонному співробітництві, про що свідчить прийняття Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 18 листопада 2003 року. Це створює можливість апробувати, зокрема на території Закарпатської області різні шляхи гармонізації заходів регіональної політики України із відповідною політикою Європейського Союзу.

4. Формування нового зовнішнього кордону між Євросоюзом та Україною.

5. Можливістю скористатися досвідом транскордонної співпраці західних регіонів Угорщини та Польщі, які впродовж другої половини 90-х років ХХ століття виконували функцію „зовнішніх регіонів” Європейського Союзу і отримали доступ до нових форм допомоги ЄС.

Закарпатська область в умовах транскордонного співробітництва може стати полігоном для відпрацювання можливих механізмів та форм співробітництва України та ЄС. Це пояснюється вигідним розташуванням регіону на перетині українського кордону з чотирма державами, з яких у травні 2004 року набули членства в ЄС сусідні адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Словаччини, Угорщини, а на початку 2007 року – Румунії, які з географічної точки зору є складовими компактною транскордонною територією, об'єднаною взаємодоповнюючою структурою економіки, традиційними зовнішньоекономічними зв'язками, рівнем розвитку трудових ресурсів, а також існуванням спільних загальних проблем, в тому числі і серед етнічних груп населення, які можна ефективно вирішувати в рамках транскордонного співробітництва. У 2004 р. Закарпатська область де-факто отримала статус „зовнішнього кордону ЄС” щодо прилеглих територій Угорщини, Словаччини та Польщі, а з 2007 р. – Румунії, що отримують значну фінансову допомогу Структурних фондів Європейського Союзу, оскільки їх рівень розвитку є нижчим 75% від середньоєвропейського.

Наближення кордону Європейського Союзу вимагає вироблення стратегії використання переваг транскордонного співробітництва регіонів Українських Карпат, особливо Закарпаття із прикордонними територіями сусідніх країн у нових геополітичних умовах, що дозволить нейтралізувати негативні

наслідки в зв'язку з введенням візового режиму, запровадження сусідніми державами нового законодавства у сфері регулювання провідних форм зовнішньоекономічних зв'язків.

У прикордонних регіонах Угорщини понад 90,0 % населення угорці за національністю. Значною меншиною є циганське населення в областях Боршод-Абауй-Земплен (6,3 %), Саболч-Сатмар-Берег (4,6 %) і Ноград (4,5 %). У більш віддалених регіонах (областях) Комаром-Естергом і Ноград словацька та німецька національні меншини становлять – 1-3 % населення. У прикордонних регіонах Словаччини (Пряшівський і Кошицький краї), які межують з Україною, зокрема з Закарпатською областю понад 80,0 % населення – словацької національності, а в Пряшівському краї понад 11,0 % угорців. Значна частка населення української та циганської етнічних груп та інших. З боку Польщі прикордонними регіонами є Люблінське і Підкарпатське воєводства. На територіях цих регіонів проживає в основному населення польської національності та незначна кількість українців вздовж прикордоння [2, с. 309-311].

Крайня північ Східних Карпат в межах Румунії (повіті Сучава і Мармуреш) відома під назвою Буковина. Це переважно гірська, вкрита буковими лісами місцевість. Головні заняття населення – відгонно-пасовищне скотарство і лісозаготівлі. Більшість населення румуни, але проживають тут і українці. Між північною Буковиною в складі України і румунською Буковиною чимало спільних рис. Міста Чернівці (Україна) і Сучава в Румунії зв'язані між собою залізницею, але її значення як міжнародної магістралі невелике. Центр-Захід включає історичні області Трансільванію і Банат. У природному відношенні це внутрішні схили Карпатської дуги, Трансільванське плато і східна частина Середньодунайської рівнини. Від решти Румунії район відокремлений Карпатськими горами [9, с. 152].

2. Класифікація рівнів регіонів держав стосовно транскордонного співробітництва

В наукових джерелах немає єдності і чіткого розмежування рівнів регіонів країн в умовах транскордонного співробітництва, тому авторський колектив пропонує наступну класифікацію рівнів регіонів у транскордонному співробітництві держав:

- *перший рівень* – прикордонні регіони суміжних держав у відповідності до їх адміністративних територіальних одиниць;
- *другий рівень* – регіони, розташовані за межами прикордонних регіонів першого рівня;

- *третій рівень* – регіони, які розташовані за територіями другого рівня сусідніх держав;
- *четвертий рівень* – регіони наступних країн за межами сусідніх держав.

Прикордонні регіони першого рівня сусідніх держав та України (крім південно-західної частини) характеризує табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Прикордонні регіони першого рівня України та сусідніх держав за територіальними одиницями, площею та кількістю населення*

Адміністративна територіальна одиниця	Площа, тис. км ²	Населення, станом на 31.12.2001 р., млн. осіб	Щільність, чол./км ²	Природний приріст населення (зменшення), тис. осіб
Угорщина	93,0	10,2	106,0	-35,7
<i>в тому числі області:</i>				
Боршод-Абауй-Земплен	7,3	0,75	103,0	-1,8
Саболч-Сатмар-Берег	5,9	0,59	99,0	-0,3
<i>Разом:</i>	13,2	1,34	101,5	-2,1
<i>Аналізовані області, % до країни</i>				
Боршод-Абауй-Земплен	7,8	7,3	93,6	x
Саболч-Сатмар-Берег	6,4	5,8	93,4	x
Словаччина	49,0	5,4	110,0	-0,5
<i>в тому числі краї:</i>				
Кошицький	0,19	0,33	113,5	1,3
Пряшівський	0,86	0,78	88,0	3,1
<i>Разом:</i>	1,05	1,11	105,7	4,4
<i>Аналізовані краї, % до країни</i>				
Кошицький	0,4	5,7	103,1	x
Пряшівський	1,8	14,4	80,1	x
Польща	323,3	38,6	119,0	3,9
<i>в тому числі воєводства:</i>				
Люблінське	25,1	2,2	87,6	0,1
Підкарпатське	17,9	2,1	117,3	0,2
<i>Разом:</i>	43,0	4,3	100,0	0,3
<i>Аналізовані воєводства, % до країни</i>				
Люблінське	7,8	5,7	73,6	x
Підкарпатське	5,5	5,4	98,6	x
Румунія	238,4	22,4	93,0	-40,3
<i>в тому числі повіти:</i>				
Сату-Маре	4,4	0,39	88,6	-0,4
Марамуреш	6,3	0,51	80,9	-0,5
<i>Разом:</i>	10,7	0,90	84,1	-0,9
<i>Аналізовані повіти, % до країни</i>				
Сату-Маре	1,8	1,7	94,4	x
Марамуреш	2,6	2,3	88,5	x
Україна	603,7	48,5	79,0	-369,5
<i>в тому числі області:</i>				
Закарпатська	12,8	1,3	101,6	-0,6
Івано-Франківська	13,9	1,4	100,7	-3,8
Львівська	21,8	2,6	119,3	-9,5
Чернівецька	8,1	0,9	111,1	-2,7
<i>Разом:</i>	56,6	6,2	109,5	-16,6
<i>Аналізовані області, % до країни</i>				
Закарпатська	2,1	2,7	128,6	x
Івано-Франківська	2,3	2,9	127,5	x
Львівська	3,6	5,4	151,0	x
Чернівецька	1,3	1,9	140,6	x

*Розраховано за джерелами: [6, с. 606; 4, с. 11, 91; 8, с. 12, 13; 3, с. 11, 12].

Показники табл. 2.1 свідчать, що за площею Угорщина майже у 6,5 разу менша від України. До прикордонних регіонів першого рівня транскордонного співробітництва відносяться – Саболч-Сатмар-Берегська та Боршод-Абауй-Земпленська області. Саболч-Сатмар-Берегська область знаходиться у північно-східній частині Угорської Республіки і межує з трьома державами: на півночі зі Словаччиною (5 км кордону), на північному-сході з Україною (136,6 км), на південному сході з Румунією (93,5 км). Територія становить більше 5,9 тис. км, що є 6,4 % загальної площі країни та відповідно 6-е місце серед регіонів Угорщини. На території області знаходиться 229 поселень. Щільність населення становила 99,0 осіб на км², що на 10 осіб на км² нижче від загальнодержавного показника. 47,0 % населення регіону проживає в містах. Через низький рівень природного приросту населення його чисельність у 2001 р. зменшилась на 0,3 тис. осіб. Боршод-Абауй-Земпленська область за територією і кількістю населення дещо перевищує Саболч-Сатмарську область.

До другого рівня транскордонного співробітництва відносяться такі чотири області Угорської Республіки, як Гойду-Бігар, Яс-Надькун-Солнок, Гевеш, Ноград, а третій рівень включає інші області країни.

Кордони Закарпатської області збігаються з державним кордоном України та Словаччини загальною протяжністю 98,5 км, а площа аналізованої країни у 12,3 разу менша від території нашої держави. Кошицький і Пряшівський прикордонні краї, які межують з Україною, розташовані у східній частині Словачкої Республіки. Загальна площа обох регіонів 1,05 тис. км², що становить 2,2 % до території країни. Кількість населення, що проживає на території названих країв становить 1,11 млн. осіб, а щільність 105,7 осіб на км². При зменшенні населення у Словаччині на 0,5 тис. осіб в аналізованих регіонах навпаки його чисельність зросла на 4,4 тис. осіб. Площа Пряшівського краю – 0,86 тис. км², або близько 1,8 % території Словаччини. Більшість населення регіону проживає в містах. На півночі регіон межує з Польщею (протяжність кордону 320 км), на сході з Україною (30 км). На заході край межує з регіонами Жиліна та Банською Бистрицею, на півдні з Кошицьким краєм. По території краю проходить магістраль E50 (Братислава-Жиліна, Попрад-Пряшів-Кошице-Міхаловце). У Пряшівському краї знаходиться аеропорт Попрад Татри, а також місцеві аеропорти Гуменне, Сабінов та Пряшів. В Кошицькому краї розташований міжнародний аеропорт Кошице.

Кордон Польщі з Україною, завдовжки 520 км, тягнеться від Карпат до долини Сяну, а потім через Розточчя до Бугу і далі йде Бугом. За розмірами те-

риторії Польща займає 9-е місце в Європі після Росії, України, Франції, Іспанії, Швеції, Німеччини, Фінляндії і Норвегії. Загалом площа України перевершує територію Польщі майже в 1,9 разу. У найменуваннях всіх нових воєводств Польщі відображено назви історичних земель-регіонів: Вермінсько-Мазурське, Великопольське, Нижньосілезьке, Західнопоморське, Куявсько-Поморське, Лодзинське, Люблінське, Любуське, Мазовецьке, Малопольське, Опольське, Підкарпатське, Підляське, Поморське, Свентокшинське і Сілезьське [2, с. 10].

Підкарпатське воєводство розташоване на південному сході Республіки Польща і межує із Словаччиною (131 км) та Україною (235 км), в тому числі і Закарпатською областю (33,4 км) займаючи площу більше 17,9 тис. км² (або 5,5 % до території Польщі). Площа територій Підкарпатського і Люблінського воєводств становить 43,0 тис. км², або 13,3 % території країни. Кількість населення обох регіонів 4,3 млн. осіб, або 11,1 % до населення всієї країни, а щільність становить відповідно 117,3 та 87,6 чол./км², що менше від аналогічного показника по країні. Як і в Польщі, так і в аналізованих регіонах у 2001 р. спостерігалась позитивна тенденція у природному прирості населення, водночас як в Угорщині, Словацькій Республіці, Румунії і, особливо в Україні проявлялась негативна тенденція. Підкарпатське воєводство займає перше місце в країні за питомою часткою сільського населення (понад 60,0 %). Воєводство має значні площі лісів, що становлять 36,0 % лісовкритих площ Польщі, і поступається за цим показником лише Люблінському воєводству.

Румунія розташована на південному сході Центральної Європи і має безпосередній вихід до Чорного моря. На півночі і південному-сході межує з Україною, на північному заході – з Угорщиною, на південному заході з новоутвореними країнами колишньої Югославії, півдні – з Болгарією, сході з Молдовою. Державний кордон з Україною, Молдовою та Болгарією чітко виражений, оскільки проходить по ріках [1, с. 315]. За площею територій Румунія менша від України більш ніж у 2,5 разу.

Прикордонні повіти першого рівня транскордонного співробітництва Сату-Маре та Марамуреш розташовані на північно-західному прикордонні Румунії. На півночі ці території межують з Україною (Закарпатська область), на заході – з Угорщиною (областю Саболч-Сатмар-Берег). Площа першого з них 4,4, другого – 6,3 тис. км², або 1,8 та 2,6 % до території країни. На території обох регіонів проживає більше 900,0 тис. осіб, або 4,0 % всього населення Румунії. Щільність населення по аналізованих повітах становить 84,1 чол./км², а по країні – 93,0 чол./км². Для обох повітів, як і в цілому для Румунії, характерне звужене відтворення населення.

Зокрема, за 2001 р. воно зменшилось у повіті Сату-Маре більш ніж на 400 осіб, а в Марамуреші – на 500 осіб, водночас як в цілому по країні більш ніж на 40,0 тис. осіб.

Чотири адміністративні регіони Українських Карпат (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) межують з вищеаналізованими країнами (Угорщина, Словаччина, Польща та Румунія), з яких три перші є членами Європейського Союзу (ЄС) з травня 2004 р., а Румунія – з січня 2007 р.

Загальна площа досліджуваних регіонів Українських Карпат становить 56,6 тис. км², або 9,4 % до всієї території країни, а населення відповідно 6,2 млн. осіб, або 12,8 %. Аналізовані регіони виділяються щодо щільності населення в розрахунку на 1 км² території. На фоні досліджуваних областей вигідно виділяється Закарпатська, яка межує з прилеглими територіями всіх чотирьох держав, в той час як Івано-Франківська межує лише з Румунією, Львівська – з Польщею, а Чернівецька з Румунією та Молдовою.

У відповідності до запропонованої нами класифікації Закарпатська область відноситься до прикордонного регіону першого рівня транскордонного співробітництва до чотирьох суміжних країн, Івано-Франківська та Львівська тільки до однієї з цих країн, а Чернівецька – до двох. Проведене дослідження свідчить, що прикордонні адміністративні територіальні одиниці Угорщини, Польщі та Румунії за своєю площею значно перевершують українські. Зокрема, площа Саболч-Сатмар-Березької області (Угорщина) більша від території Львівщини майже в 1,8 разу, а Закарпаття більш ніж втричі.

Аналогічна ситуація в регіональному територіальному зрізі у Польщі, де зокрема Підкарпатське воєводство перевершує площу всіх чотирьох регіонів Українських Карпат в 1,9 разу, в тому числі Львівську майже у 5,0 разу, а Закарпатську область більш ніж у 8,5 разу. Ще більша відмінність в порівняльному аналізі належить Люблінському воєводству, оскільки його площа становить 25,1, в той час як Підкарпатського воєводства – 17,9 тис. км².

За площею територій румунські регіони переважають українські. Так, повіт Марамуреш більший від Львівської області майже в 1,8 разу, а від Закарпатської у 3,0 разу.

Водночас регіони Українських Карпат відрізняються від прикордонних регіонів сусідніх країн щодо чисельності населення. Зокрема, в чотирьох аналізованих прикордонних областях (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька) проживає 6,2 млн. осіб, в той час як в сусідніх Польщі тільки 4,3, а Румунії – 0,9 млн. осіб.

У подальших дослідженнях регіони на національному рівні пропонуємо класифікувати на дві

групи: прикордонні та неприкордонні, в тому числі першу групу на такі підгрупи:

- *суходільні*, до яких належить 13 регіонів (Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Львівська, Рівненська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська області);
- *суходільно-приморські*, які представлені Донецькою та Одеською областями;
- *приморські* – АР Крим, Запорізька, Миколаївська, Херсонська області та м. Севастополь.

Групу *неприкордонних регіонів* представляють: Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька і Черкаська області та м. Київ.

Класифікацію регіонів України за групами і підгрупами з окремих економіко-статистичних показників характеризує додаток А та сформована на його основі табл. 2.2, показники якої свідчать про такі тенденції:

- на групу прикордонних регіонів України припадає 13 суходільних, 2 суходільно-приморські та 5 приморських, а на групу неприкордонних – 7 регіонів;

- на групу прикордонних регіонів припадає 76,6 % території країни (462,1 із 603,5 тис. км²), а на групу неприкордонних – 23,4 % (141,4 із 603,5 тис. км²). Аналогічна ситуація і щодо кількості наявного населення. Так, станом на 1 січня 2007 р. у групі прикордонних регіонів проживало 73,1 % населення країни (34116,6 із 46646,0 тис. осіб), а в неприкордонних регіонах – 26,9 % (12529,4 тис. осіб);

- у групі прикордонних, у відповідності до запропонованої нами класифікації, виділені такі підгрупи: *суходільна*, у складі якої 13 регіонів; *суходільно-приморська* – 2 регіони (Донецька та Одеська області); *приморська*, що включає 5 регіонів, в тому числі АР Крим та м. Севастополь. Для даних підгруп характерні наступні ознаки:

а) на підгрупу суходільних регіонів припадає 48,9 % території країни та 44,2 % наявного населення, а також 33,0 % валового регіонального продукту (ВРП), виробленого у 2005 р.;

б) на суходільно-приморські припадає 9,9 % території держави та 14,9 % наявного населення і 17,8 % ВРП;

в) на групу приморських регіонів припадає відповідно 17,8 %, 14,0 та 11,7 % вищеаналізованих показників.

Проведені дослідження (додаток А та табл. 2.1) свідчать про окремі негативні тенденції, які притаманні як Україні в цілому, так і всім регіонам у складі прикордонних і неприкордонних груп. Вони проявились у тому, що за 6-річний період кіль-

кість наявного населення скорочувалася, за винятком м. Київ. Якщо в цілому по Україні за аналізований період (початок січня 2007 р. до 5 грудня 2001 р.) наявне населення зменшилося на 3,7 %, або на 1811,1 тис. осіб, то у групі прикордонних регіонів кількість такого населення скоротилася на

4,0 %, або на 1422,2 тис. осіб, а неприкордонних відповідно на 3,0 %, або на 388,9 тис. осіб. Внаслідок таких тенденцій зменшується щільність населення в розрахунку 1 км², а виробництво валового регіонального продукту в розрахунку на 1 жителя зростає швидшими темпами від виробництва ВРП в цілому.

Таблиця 2.2

Окремі економіко-статистичні показники класифікованих регіонів України*

Групи і підгрупи регіонів	Територія, тис. км ²	Кількість наявного населення, тис. осіб, станом на:		Валовий регіональний продукт (ВРП) у фактичних цінах, млн.грн. у 2005 р.
		5 грудня 2001 р.	на 1 січня 2007 р.	
Україна, всього	603,5	48457,1	46646,0	441452
1. Прикордонні	462,1	35538,8	34116,6	276016
в тому числі:				
1.1. суходільні	295,0	21446,1	20608,3	145549
1.2. суходільно-приморські	59,8	7310,2	6976,1	78806
1.3. приморські	107,3	6782,2	6532,2	51661
2. Неприкордонні	141,4	12918,3	12529,4	165436
<i>Групи і підгрупи, % до України</i>				
1. Прикордонні	76,6	73,3	73,1	62,5
в тому числі:				
1.1. суходільні	48,9	44,2	44,2	33,0
1.2. суходільно-приморські	9,9	15,1	14,9	17,8
1.3. приморські	17,8	14,0	14,0	11,7
2. Неприкордонні	23,4	26,7	26,9	37,5

*Сформовано за додатком А.

3. Порівняльний аналіз окремих показників соціально-економічного розвитку прикордонних суходільних регіонів Українських Карпат і сусідніх країн

Узагальнюючим показником рівня соціально-економічного розвитку аналізованих суміжних нових країн-членів ЄС та їх регіонів є валовий внутрішній продукт і, зокрема, виробництво його в розрахунку на одну особу. В регіонах країн Західної Європи та Європейського Союзу цей показник почав використовуватися ще в другій половині ХХ ст., а в регіонах України з 2004 р., а до того на регіональному рівні використовувався показник валова додана вартість (ВДВ), яка розраховується як різниця між випуском та проміжним споживанням. Вона містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) на стадії виробництва визначається як різниця між випуском у ринкових цінах та проміжним споживанням у цінах покупців, або як сума валових доданих вартостей видів економічної діяльності і податків

на продукти, за виключенням субсидій на продукти [7, с. 27].

Валовий регіональний продукт (ВРП) характеризує динаміку і обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України і є узагальнюючим показником економічного і соціального розвитку регіону. В основу визначення цього показника покладено виробничий метод. ВРП регіону складається із суми валових доданих вартостей всіх видів економічної діяльності, скорегований на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та податків за виключенням субсидій на продукти [7, с. 28].

Показники валового внутрішнього продукту та валового регіонального продукту по Україні збігаються. Так, якщо у 2004 р. ВВП по Україні становив 345,1 млрд. грн., то по ВРП аналогічна сума [7, с. 29, 44]. Водночас, у 2000 р. ВВП становив 170,1 млрд. грн., а ВДВ – 138,0 млрд. грн., тобто різниця становить 32,1 млрд. грн. Тому, до 2004 р. неможливо було співставляти узагальнюючі показники соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів суміжних держав з Україною. Така можливість з'явилася тільки в 2004 р., що зокрема і відображає табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Рейтинг окремих показників соціально-економічного розвитку прикордонних
суходільних регіонів Українських Карпат і сусідніх країн***

Країни та їх окремі регіони	Окремі показники рівня соціально-економічного розвитку за 2001 р.				Рейтинг регіону
	кількість населення, тис. осіб станом на 31.12.2001 р., млн. осіб	ВВП у цінах, що є міжнародно співставними (млн.дол.США)	ВВП (ВРП) в розрахунку на 1 особу населення, дол.США	Частка регіону у ВВП країни	
Угорщина	10,2	1287820	12630	100,0	x
<i>в тому числі області,</i>					
Саболч-Сатмар-Березька	0,75	4029	5372	0,3	5
Боршод-Абауй-Земпленська	0,59	6158	10440	0,5	3
Словаччина	5,4	60276	11162	100,0	x
<i>в тому числі краї,</i>					
Пряшівський	0,78	5648	7241	9,4	2
Кошицький	0,33	7928	24024	13,2	1
Польща	38,6	401551	10403	100,0	x
<i>в тому числі воєводства,</i>					
Підкарпатське	2,1	6325	3012	1,6	6
Люблінське	2,2	...	...	...	...
Румунія	22,4	135052	6029	100,0	x
<i>в тому числі повіти,</i>					
Сату-Маре	0,39	...	...	...	...
Марамуреш	0,51	1817	3562	1,3	6
Україна**	47,3	282880	5981	100,0	x
<i>в тому числі області:</i>					
Закарпатська	1,3	4370	3361	1,5	6
Івано-Франківська	1,4	5991	4979	2,1	4
Львівська	2,6	11468	4410	4,1	5
Чернівецька	0,9	2684	2982	0,9	7

*Розраховано за джерелами: [4, с. 91, 92]

**Дані по Україні наведені за 2004 р., оскільки показник „валовий регіональний продукт”, який ідентичний „валовому внутрішньому продукту” на регіональному рівні введено з 2004 р.

Проведені нами дослідження, на прикладі периферійних прикордонних регіонів Українських Карпат і сусідніх держав свідчать, що більшість з них відсталими у соціально-економічному розвитку, що зокрема підтверджують дані табл. 3.1, а саме:

- у соціально-економічному плані серед аналізованих регіонів України та суміжних держав найбільш розвиненим є Кошицький край, в якому ВВП у розрахунку на одну особу населення у 2001 р. становив 24024, в той час як в цілому по Словаччині – 11162 дол. США. В сусідньому Пряшівському краї аналізований показник становив 7241 дол. США, що більш ніж у 2 рази менший від середньонаціонального показника та у 3,3 разу від Кошицького краю. За рейтингом прикордонних суходільних регіонів, з якими межують регіони Українських Карпат Кошицький край займає 1-е місце, а Пряшівський – 2-е і частка їх у ВВП Словаччини становить 13,2 та 9,4 %;

- серед прикордонних регіонів Угорщини в соціально-економічному розвитку виділяється прикордонна Боршод-Абауй-Земпленська область, в яко-

му ВВП в розрахунку на одну особу в 2000 р. становив 10440 дол. США, що майже в 2 рази більше, ніж у сусідній прикордонній Саболч-Сатмар-Березькій області. За рейтингом ці регіони серед усіх аналізованих прикордонних регіонів займали відповідно 3-є і 4-є місця, а частка їх у ВВП країни становила відповідно 0,5 і 0,3 %;

- найбільш відсталими у соціально-економічному розвитку є Підкарпатське воєводство Польщі та румунський повіт Марамуреш, де виробництво ВВП в розрахунку на одну особу населення становило відповідно 3012 та 3562 дол. США, а місце їх за рейтингом відповідно 8-є та 6-є;

- прикордонні суходільні регіони Українських Карпат за показником ВВП (ВРП) в розрахунку на одну особу населення низькі. Зокрема, у Чернівецькій області за 2004 р. цей показник становив 2982 дол. США (9-е місце за рейтингом). В Закарпатській – 3361 дол. США (7-е місце), а у Львівській – 4410 (5-е) та Івано-Франківська область – 4979 дол. США (4-е місце).

Отже, *по-перше*, у 2001 р. за рівнем соціально-економічного розвитку аналізовані прикордонні краї Словаччини, області Угорщини вигідно виділяються на фоні інших регіонів аналізованих країн і, особливо України. Стосовно прикордонного Кошицького краю не можна стверджувати, що це відсталий, а навпаки – найбільш розвинений у соціально-економічному відношенні серед усіх аналізованих прикордонних регіонів і він відповідає вимогам сталого розвитку.

По-друге, показники ВВП (ВРП) у цінах, що є міжнародно співставимими, у тому числі ВРП в розрахунку на одну особу, в аналізованих прикордонних регіонах Українських Карпат наведено за 2004 р., в той час як по сусідніх країнах – за 2001 р. Враховуючи, що за трирічний період в регіонах цих країн відбувалось розширене відтворення валового внутрішнього продукту їх місце за рейтингом буде значно вищим від наведених у таблиці.

По-третє, відсутня економіко-статистична інформація щодо соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів сусідніх держав, а тому до-

цільно, щоб керівництво асоціації „Карпатський єврорегіон” узагальнювало показники в межах адміністративних одиниць названого єврорегіону. Крім того, на нашу думку, необхідним є налагодження прикордонних зв'язків між регіональними статистичними органами з метою узагальнення показників соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів сусідніх держав.

По-четверте, для збору економіко-статистичної інформації прикордонних сусідніх регіонів у межах Карпатського Єврорегіону доцільно також використати перебування студентів факультету міжнародних відносин УжНУ на стажуванні та навчанні в зарубіжжі, а також співпрацю вищих навчальних закладів з сусідніми країнами по транскордонному співробітництву.

Подальші наші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження проблем транскордонного економічного співробітництва за видами економічної діяльності і форм міжнародних економічних відносин, а також питань сталого розвитку прикордонних регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Економічна і соціальна географія світу: навч. посібник /за ред. Кузика С. П. – Львів : Світ, 2002. – 672 с.
2. Луцишин П. В. Географія продуктивних сил Польщі: навч. посібник. // П. В. Луцишин, Д. Ю. Клімонт, С. В. Федюк. – Луцьк: Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 356 с.
3. Програма сусідства „Угорщина-Словаччина-Україна 2004-2006 рр.” (Проект). – 119 с.
4. Статистичний збірник „Регіони України” / за ред. О. Г. Осауленко. Ч. I, 2007. – Київ, 2007. – 345 с.
5. Статистичний збірник „Регіони України” / за ред. О. Г. Осауленко. Ч. II, 2007. – Київ, 2007. – 823 с.
6. Статистичний щорічник України за 2002 р. /Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2003. – 662 с.
7. Статистичний щорічник України за 2006 р. /Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.
8. Стратегія транскордонного співробітництва „Карпати 2004-2011” (Проект)/ Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва „Закарпаття”, 2003. – 47 с.
9. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: підручник // В. М. Юрківський. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

Окремі економіко-статистичні показники класифікованих регіонів України*

Групи і підгрупи регіонів	Територія, тис. км ²	Кількість наявного населення, тис. осіб, станом на:		Валовий регіональний продукт (ВРП) у фактичних цінах, млн.грн. у 2005 р.
		5 грудня 2001 р.	на 1 січня 2007 р.	
Україна, всього	603,5	48457,1	46646,0	441452
1. Прикордонні	462,1	35538,8	34116,6	276016
<i>1.1. Суходільні</i>	<i>295,0</i>	<i>21446,1</i>	<i>20608,3</i>	<i>145549</i>
<i>в тому числі:</i>				
Вінницька	26,5	1772,4	1686,5	10207
Волинська	20,1	1060,7	1038,0	6553
Житомирська	29,8	1389,4	1317,1	7430
Закарпатська	12,8	1258,3	1243,8	6700
Івано-Франківська	13,9	1409,7	1385,4	9622
Київська	28,1	1827,9	1751,1	15362
Луганська	26,7	2546,2	2381,9	19716
Львівська	21,8	2626,5	2568,4	17192
Рівненська	20,1	1173,3	1154,4	7263
Сумська	23,8	1299,7	1211,4	8025
Харківська	31,4	2914,2	2812,1	25618
Чернівецька	8,1	922,8	906,3	4234
Чернігівська	31,9	1245,3	1151,9	7627
<i>1.2. Суходільно-приморські</i>	<i>59,8</i>	<i>7310,2</i>	<i>6976,1</i>	<i>78806</i>
<i>в тому числі:</i>				
Донецька	26,5	4841,1	4580,6	58044
Одеська	33,3	2469,1	2395,5	20762
<i>1.3. Приморські</i>	<i>107,3</i>	<i>6782,2</i>	<i>6532,2</i>	<i>51661</i>
<i>в тому числі:</i>				
АР Крим	26,1	2033,7	1977,1	12848
Запорізька	27,2	1929,2	1846,9	19968
Миколаївська	24,6	1264,7	1211,9	9553
Херсонська	28,5	1175,1	1117,1	6469
м. Севастополь	0,9	379,5	379,2	2823
2. Неприкордонні	141,4	12918,3	12529,4	165436
<i>в тому числі:</i>				
Дніпропетровська	31,9	3597,6	3422,9	41227
Кіровоградська	24,6	1133,1	1053,1	6877
Полтавська	28,8	1630,1	1540,5	18099
Тернопільська	13,8	1142,4	1105,4	5137
Хмельницька	20,6	1430,8	1361,4	7958
Черкаська	20,9	1403,0	1328,0	9014
м. Київ	0,8	2611,0	2718,1	77124
<i>Групи і підгрупи, % до України</i>				
<i>1. Прикордонні</i>	<i>76,6</i>	<i>73,3</i>	<i>73,1</i>	<i>62,5</i>
<i>в тому числі:</i>				
<i>1.1. Суходільні</i>	<i>48,9</i>	<i>44,2</i>	<i>44,2</i>	<i>33,0</i>
<i>1.2. Суходільно-приморські</i>	<i>9,9</i>	<i>15,1</i>	<i>14,9</i>	<i>17,8</i>
<i>1.3. Приморські</i>	<i>17,8</i>	<i>14,0</i>	<i>14,0</i>	<i>11,7</i>
<i>2. Неприкордонні</i>	<i>23,4</i>	<i>26,7</i>	<i>26,9</i>	<i>37,5</i>

*Розраховано за джерелами: [4, с. 11, 12, 91].